

Перспективи інформаційної трансформації політичних інститутів в Україні

Олексій Голобуцький,
заступник директора
Інституту інформаційного суспільства

Одним зі специфічних моментів минулих парламентських виборів була згадка в передвиборчих програмах багатьох партій не тільки про необхідність розвитку високих технологій взагалі. Вперше в офіційних документах політичних структур мовиться про впровадження електронної демократії, електронного уряду, а також про формування інформаційного суспільства.

На увагу заслуговують обидва моменти – і те, що поняття інформаційного суспільства вже увійшло до партійних програмних документів та до пакетів передвиборчих гасел, а особливо те, що проголошені плани сумбурні, нечіткі і свідчать про слабе володіння партійних діячів предметом. Головним висновком щодо першого моменту є вже давно прогнозоване фахівцями сфери інформаційних технологій (ІТ) звернення до проблем формування інформаційного суспільства на державному рівні – фактично, вперше з 2000 - 2001 років. Парламент нового скликання все ж змушений буде заопікуватися питаннями інформатизації і впровадження окремих елементів інформаційного суспільства – серед іншого і в механізми державного управління.

Другий момент – фрагментарність і нечіткість планів – також підтверджує висновки експертів: до зміни політичної еліти країни інтереси ІТ-галузі і формування інформаційного суспільства в цілому будуть представлені в парламенті і уряді лише настільки, наскільки представники галузі і професійних наукових кіл зможуть налагодити особисті контакти з представниками впливових політичних сил. Рішення ухвалюватимуться лише ті, без яких діяльність підприємств і науково-дослідних структур цієї сфери буде вкрай ускладнена або неможлива. Причина – фігуранти частини списків політичних партій і блоків, що увійшли до парламенту п'ятого скликання, мають таке ж слабе уявлення

Олексій Голобуцький

про IT й інформаційне суспільство, як і їх попередники. Покоління Інтернету прийде у вітчизняну політику і, відповідно, до влади, не раніше наступних виборів – тобто, 2010 року.

Доти процеси формування інформаційного суспільства будуть хоч і поволі, але безперервно продовжуватися. Вірогідно, що поліпшення загальної ситуації стимулює відновлення дослідницької діяльності, роботи над теоретичною основою формування національного сегмента глобального інформаційного суспільства, діяльності у сфері прикладних рішень для бізнесу, громадян і держави. Тим більший обсяг робіт чекає професійну IT-спільноту України.

Додає складнощів і низький ступінь дослідженості проблеми – питань формування інформаційного суспільства і ефективного впровадження в суспільне життя окремих його компонентів. З іншого боку, це зменшує вірогідність вибору простішого шляху: копіювати чужі рішення і розробки, хай вони й не повністю відповідають вітчизняним реаліям, простіше, ніж вишукувати власні шляхи розвитку.

Слід визнати, що в Росії ситуація з дослідженнями у сфері інформаційного суспільства набагато оптимістичніша, ніж в Україні – хоч і не в останню чергу завдяки фінансовим вливанням з доходів за нафту і газ. З іншого боку, як висловлюються деякі експерти щодо Сінгапуру, в Росії держава докладает зусиль для створення „демократичного інтерфейсу” – за загальним авторитарного характеру державної влади. Це означає, що будь-які розробки, що йдуть далі суто технологічних або дизайнерських новацій, залишатимуться в теорії – або існуватимуть як презентаційні ресурси, як частина того ж таки „демократичного онлайн-інтерфейсу” держави.

В Україні розробок у сфері теорії інформаційного суспільства і впровадження окремих його елементів в життя суспільства і держави менше, але, починаючи орієнтовно з 2008 року, вони мають всі шанси бути втіленими в життя. Можливо, російські фахівці будуть зацікавлені в тому, щоб їхні напрацювання впроваджувалися в Україні, доки в Росії демократія та інститути громадянського суспільства (а це неодмінна умова успішного формування інформаційного суспільства) матимуть суто декоративний характер.

Саме тому слід звернути особливу увагу на принципові відмінності між Україною і Росією в геополітичній, стратегічній, соціальній, економічній сфері: перенесення готових рішень російських розробників на український ґрунт навряд чи дасть позитивний результат. Моменти, що суттєво тут відрізняються, вважаємо за доцільне розглянути у цій статті. Йдеться, зокрема, про загальні питання вироблення національної стратегії формування інформаційного суспільства, а також про визначення цілей і безпосередніх завдань у сфері впровадження окремих проектів в межах програм „Електронний уряд”, „Електронна демократія”,

інших суспільно значущих програм в соціальній, економічній і політичній сфері.

Реалізація цих цілей передбачає поступові глибокі зміни в соціально-психологічній, політичній, економічній, культурній, освітній сферах – на рівні як окремої людини, так і суспільних груп і соціуму в цілому. Безумовно, ці зміни можуть і повинні бути керованими. Для цього важливо визначити, що саме найбільше впливає на хід трансформації. Науковий співробітник Інституту економічних проблем перехідного періоду А. Шадрін вважає, що двома основними чинниками, котрі визначають зміни, які відбуваються і прогнозуються в соціальних, економічних і політичних структурах суспільства, є: зміни в мотивації людської діяльності, ініційовані довгостроковою тенденцією зростання душевих доходів в країнах ОЕСР і більшості держав світу, що розвиваються; принципове зниження витрат на поширення інформації і міжособової комунікації, пов'язане нині з розвитком технології Інтернету [1].

З другим твердженням ми згодні – коли різниця у витратах між „робити” і „не робити” мінімальна, а вигода від „робити” цілком відчутна, індивід обере дію. Проте зміну мотивації діяльності (а це, без сумніву, найважливіший чинник зміни соціальних формацій) навряд чи слід пов'язувати саме з економічними моментами. Справді, зростання доходів ніби вивільняє більше часу для самореалізації людини як особистості. Проте останні кілька десятиліть, в ході активізації процесів витіснення індустріальних соціальних формацій постіндустріальними, інформаційними, засвідчили, що дедалі ширший перелік професій вимагає значної освітньої підготовки і передбачає дедалі більше часу присвячувати роботі. Успішна кар'єра в багатьох галузях передбачає сьогодні ненормований робочий графік і постійне підвищення кваліфікації. Відповідно, дедалі більше особиста самореалізація пов'язується з професійною діяльністю або з одним з її аспектів. Отже, в такому випадку економічні аспекти мотивації втрачають своє значення.

Думається, саме з розширенням можливостей самореалізації, з підвищенням власного соціального статусу і пов'язана зміна мотивації діяльності, котра стимулює включення дедалі більшого числа індивідів у систему соціальних відносин, що відповідає новій цивілізаційній формації, – інформаційному суспільству. Саме збільшення власної значущості як особистості найбільш впливає на дії людей, змушуючи їх приймати нові поведінкові стереотипи, освоювати нові інструменти реалізації професійних завдань і міняти механізми досягнення поставленої мети. Саме це є значущим фактором формування інформаційного суспільства.

Цей же момент відображає закладений в основу інформаційного суспільства фундамент наступних соціальних формацій, про які говорили

свого часу Е. Тоффлер та інші дослідники, зокрема й вітчизняні – суспільства знань і суспільства творчості. Тут працюють закони швидше психології і соціології, ніж економіки. Не слід їх недооцінювати – оскільки змінюється соціальна формація, то неминуче змінюються й основні принципи її функціонування.

З іншого боку, не варто й ідеалізувати ситуацію – значні зрушення в українському суспільстві, що свідчатимуть про серйозний прогрес формування інформаційного суспільства, стануться ще не скоро. Позитивні тенденції – ще не достатня підстава для корінних змін у правовій основі існування суспільства і держави.

Слід враховувати також і силу соціальної інерції. А. Шадрін, на нашу думку, проявляє невинуватий оптимізм – зокрема в питанні трансформації політичних інститутів: „З’являються передумови розширення кількості питань, що прийматимуться шляхом референдумів (особливо на регіональному і муніципальному рівнях) з мінімізацією популістських ефектів так званої „плебісцитної демократії”. Принципова зміна характеру інформаційних комунікацій дозволяє подолати сформульований Р. Міхельсом „залізний закон олігархії”, відповідно до якого постулюється переважання добре організованих владних еліт над апріорі слабоорганізованою більшістю” [1].

Проте більшість в Мережі так само лишається більшістю. Так, формуються локальні спільноти, „community of practice” і навіть досить стійкі мережеві структури. Та загальна структура мережевої спільноти є і буде аморфною – і такі ж аморфні будуть його загальні цілі. Мобілізувати представників мережевої спільноти, і то не всіх, зможе тільки явна пряма загроза їх діяльності, їх свободі, їхньому способу життя. У звичайній же ситуації мережева спільнота, якою б масштабною вона не була і який би індекс освіченості не мала, не зможе протистояти елітам „залізного закону олігархії”. Спільна мета, чітка структура, відпрацьовані механізми вирішення завдань – цьому мережева спільнота не зможе протиставити нічого дієвого. Тим більше, якщо еліти активно застосовуватимуть маніпулятивні технології, що приховують справжній зміст того, що відбувається, справжні свої цілі.

Вплив того ж інфоутопізму відчувається і в твердженні, що „ідеї формування ефективного громадянського суспільства з розвитком електронних комунікацій набувають необхідну матеріальну базу” [1]. Насправді зв’язок зворотний – впровадження елементів інформаційного суспільства і формування цього суспільства в цілому неможливі без ефективного функціонування повноцінних інститутів громадянського суспільства. Саме рівень соціальної активності, притаманний громадянському суспільству, забезпечує здійснення таких масштабних соціальних трансформацій, як формування інформаційного суспільства. Поширення ІТ не може стати універсальним інструментом, що чарівно

змінюватиме поведінкові стереотипи громадян.

Переоцінювати не слід жоден з чинників. Так, А. Шадрін писав, що „вже в осяжній перспективі загальний доступ до Інтернету може бути визнаний суспільним благом внаслідок високих позитивних зовнішніх ефектів його поширення, подібно до того, як зараз безплатними і загальнодоступними є бібліотеки” [1]. Проте поширення бібліотек було значущим чинником соціального розвитку в XVIII – XIX століттях, у доіндустріальну епоху, коли знання були дефіцитним і надзвичайно цінним ресурсом. У XX столітті індустріальне суспільство визначило пріоритет інших чинників. Нині поширення загальнодоступних бібліотек зовсім не є стимулом до самоосвіти – і так само наявність вільного доступу до Інтернету не змінить соціальних пріоритетів громадян, не підвищить рівня „соціальної інтеграції” та рівня громадянських свобод. Так, подолання порогу мінімальних витрат, що розділяє дію і бездіяльність, забезпечує активне використання можливостей Мережі для вирішення різних завдань. Проте головною проблемою є якраз наявність цих завдань: повинна виникнути потреба в оперуванні (отриманні, поширенні) інформацією, знаннями. І тільки потім мінімальність витрат обумовить використання для цього саме можливостей Інтернету, а не будь-яких інших джерел.

Так само вельми відірваним від дійсності здається твердження А. Шадріна, що високий рівень напруги в суспільстві викликає саме „неможливість, що її гостро відчувають пересічні виборці, здійснювати вплив на курс політики, що її проводить держава, федеральна і місцева влада”. Проте на практиці переважна більшість російських громадян не бачить необхідності хоч будь-як впливати на державну політику. Їх цілком влаштовує система єдиноначальності і самодержавства, коли все вирішує, за великим рахунком, єдина людина в країні – президент. Йому можна поскаржитися на сваволю місцевих властей, до нього можна звернутися з проханням. Проте намагатися вплинути на ухвалення ним рішень – таке навряд чи прийде в голову середньостатистичному росіянину.

Це один з моментів, що визначає принципову різницю між українським і російським суспільством. Адже в Україні значне число громадян – і їх кількість з щороку збільшується – справді прагнуть впливати на формування державної, регіональної і місцевої політики. І їм потрібні інструменти для реалізації цього впливу. Та в Україні брак важелів впливу на владу є стимулом для пошуку або створення таких важелів, а не для звернень до влади. Українські громадяни в більшості своїй упевнені в можливості такого впливу і в його принциповій доступності за даного рівня розвитку демократичних інститутів. Вони досить активно шукають шляхів для здійснення впливу на владу та ухвалювані нею рішення. Тому Інтернет і ґрунтовані на його застосуванні проекти з

налагодження ефективного діалогу між владою і громадянами запитані в Україні.

Крім того, А. Шадрін неправильно вибрав основних агентів трансформаційних процесів: „В російських умовах агентами просування подібних розробок можуть стати як конкуруючі новостворювані політичні партії і рухи, зацікавлені в розширенні числа своїх активістів, так і, очевидно, зарубіжні благодійні фонди, що ставлять за мету розвиток інститутів громадянського суспільства” [1]. Проте це не що інше, як ідеалізація російської соціальної і політичної дійсності. На практиці перших (тобто новостворюваних партій і рухів) в Росії не існує, якщо оцінювати ефект їх присутності через вплив на владні процеси, з одного боку, і на суспільні процеси – з іншого. А зарубіжні благодійні фонди сприяють скоріше якомога швидшому і ефективнішому витісненню елементів громадянського суспільства, що зароджується, на маргінес, відмежуванню їх від суспільства в цілому, рознесенню за діаметрально протилежними напрямками цілей і завдань інших соціальних груп і в такий спосіб штучно структурованих „інформатизованих груп”. Соціальна політика нинішньої російської влади, як один з механізмів реалізації нової стратегії державного розвитку, сприяє швидше відторгненню, ніж прийняттю норм функціонування громадянського суспільства і швидше перешкоджає, аніж заохочує формування його інститутів. Відроджувана „російська національна ідея”, що викликає жвавий відгук в російському суспільстві, заохочує такий підхід.

Для України акцентування ролі партій і зарубіжних фондів також буде помилкою. Без сумніву, і зарубіжні фонди, як і політичні партії, через три – п’ять років виконуватимуть досить серйозні допоміжні функції у сфері формування інформаційного суспільства і широкого впровадження ІТ в політичне і суспільне життя. Проте основна роль належить і належатиме державі, бізнесу і суспільним ініціативам.

Цікавою є позиція представника Санкт-Петербурзького університету В. Гуторова: „Якщо не впадати в якийсь різновид сучасного луддитства, то можна цілком підтримати точку зору вчених, котрі стверджують, що нові технології, будучи складовою існуючого соціального порядку, використовуються, перш за все, для його підтримки і навряд чи можуть стати основою для нових радикальних соціальних експериментів” [2].

Проте тут не враховується момент психологічної адаптації індивіда до можливостей ІТ – поступово вони стають невід’ємною частиною повсякденної життєдіяльності. Під їх впливом змінюється спосіб життя – трансформуються одна за одною всі сфери діяльності, з’являються нові завдання, нові ціннісні орієнтири, змінюється мотивація діяльності. Безумовно, владні структури, що володіють з метою збереження державності набагато більшим потенціалом соціальної інертності, справді прагнуть пристосувати ІТ не до нових потреб суспільства, а до

традиційних схем функціонування держави. Та у владі працюють ті ж індивіди, в чие життя дедалі глибше входять інформаційні технології. Як тільки загальна маса змін у середовищі представників влади долає критичний поріг, нові потреби соціуму інституціоналізуються, що відображається в нових схемах реалізації владних повноважень, нових принципах державного управління, в правовій базі. Відтак можемо стверджувати лише, що держава володіє більшою соціальною інерцією, ніж окремих індивід або суспільство. Проте це означає тільки те, що трансформації відбуваються у сфері державного управління повільніше, ніж в інших сферах суспільного життя, оскільки зустрічаються з опором жорсткої формалізованої структури, яка дійсно прагне адаптувати не державу і владу до ІТ, а ІТ до існуючих порядків. Але це зовсім не означає, що ця мета може бути досягнута – в стратегічному відношенні, принаймні. Бо на короткий час ситуація справді може консервуватися, перетворюючи ІТ на другорядний, допоміжний, навіть декоративний елемент системи управління суспільством, на зайву і суто витратну статтю бюджету. Однак така ситуація зберігається недовго – максимум кілька років. За ці роки нагромаджуються приховані зміни, пов'язані з ІТ, і система переходить до наступного ступеня на шляху до повної інформатизації, нехай навіть знову затримається на цьому ступені на кілька років без видимого прогресу.

Взагалі ж в експертному середовищі набагато частіше зустрічаються прояви інфоутопізму, ніж прагматичні підходи і тим більше – песимістичні оцінки ситуації і перспектив. Ще один російський дослідник, О. Давидов, робить ту ж помилку, що й багато інших „жителів Мережі”, занурених в реальність ІТ, – переоцінює запитаність інформаційних технологій. „Інтернет став для багатьох відповіддю на потребу в знятті обмежень з можливостей діяти, що виникає через прагнення людської природи розширювати свободу від певних обставин навколишнього світу. Наявність прямих рівноправних зв'язків всіх зі всіма, що є визначальною якістю мережевого суспільства, дає всім особистостям, що беруть участь у них, такий приріст дієздатності, від якого неможливо відмовитися” [3]. Проте така „потреба в знятті обмежень з можливостей діяти” властива в реальності дуже малій кількості індивідів. Причому, для таких індивідів характерна сувора соціальна локалізація: більшість з них має схожі освітні, демографічні, економічні, культурні та інші характеристики. Для більшості ж членів суспільства Інтернет, і взагалі ІТ, – досить складний інструмент, що потребує освоєння. Попри те, що спочатку індивід повинен більш-менш точно уявити собі сферу застосування ІТ у власному повсякденні і професійній діяльності – спочатку відповісти на запитання „для чого” і тільки тоді з'ясувати „як”. Саме тому вважаємо, що не можна відмовитися або не відмовитися від того, що не є частиною способу життя.

Олексій Голобуцький

Уявлення ж А. Давидова про вплив ІТ на політичні й соціальні інститути складно охарактеризувати навіть як інфоутопізм – швидше тут простежується вплив суто художніх образів: „Мережа виступає ефективнішим, ніж держава, організатором взаємодії, а отже і кращим гарантом вже наявних свобод особистості, надаючи їй при цьому нові свободи. Причому, такі, при розгортанні яких держава втрачає частину своєї нинішньої сутності. Одна з найочевидніших з них – це свобода від державної бюрократії, або, іншими словами, - свобода від громадянства. Мережа - це суспільство суверенних особистостей, а не суспільство громадян. До того ж, в Мережі зона ефективного застосування держави вельми обмежена, через що вона перестає бути достатньою умовою для існування країни”.

Це не просто передчасні висновки – такий висновок не спирається на жодну соціальну або політичну теорію, не має під собою жодної основи.

Безумовно, інститут громадянства зазнає значних трансформацій – проте вони будуть розтягнуті в часі, і навіть не на кілька десятиліть. І навіть тоді інститут громадянства зміниться, а не зникне повністю. Автор ігнорує соціальний і політичний аспекти життєдіяльності повноцінної особистості, уявляючи інформаційне суспільство як якесь ігрове віртуалізоване середовище, в якому не працюють соціальні закони, оскільки існують „правила ігри”, що відкидають реальність і все, що стосується „офлайнного світу”. Здається, такий підхід дуже інфантильний, щоб претендувати навіть на окрему експертну думку або наукову провокацію – хоча не можна не відзначити, що подібне „занурення в майбутнє” приваблює чимало молодих дослідників.

В цілому ж припущення А. Давидова побудовані за принципом „а що, якщо” - навіть не маючи на увазі будь-якої теоретичної підстави або відштовхування від реальних функцій і завдань окремих політичних інститутів. „У Мережі держава поступово стане структурою, в якій переважає не політичне, як зараз, а судове начало. ...Держава буде невпинно ставати дедалі більш інтернаціональною і переважно судовою структурою, що переймається тільки захистом прав людини. По мірі втілення даної тенденції поняття „державний суверенітет” втратить прикладний сенс, тому що держава вже не матиме атрибутів, таких, наприклад, як територія або внутрішні справи, які в даний час дозволяють застосувати до неї термін „суверенітет” [3]. Тут автор демонструє слабке уявлення про функції держави і принципи функціонування суспільства – хоча не слід випускати з уваги ймовірність своєрідного протесту через такі логічні побудови проти дедалі більшого засилля держави в Російській Федерації. Простору для самореалізації особистості там залишається дедалі менше, оскільки архаїчна соціальна модель істотності, цінності громадського, а не індивідуального життя не просто домінує в Росії, але досить агресивно витісняє привнесені ззовні

протестантські ідеї самоцінності особистості, недоторканності індивідуальності тощо.

З іншого боку, усталені політичні стереотипи не можуть не проявлятися, нехай і в дещо завуальованій формі: „У сфері державного будівництва потрібно, захищаючи інтереси країни, не відособлятися, а перетворювати їх на інтереси партнерів по світовій спільноті” [3]. Такий висновок – не що інше, як приведенне в соціально прийнятну форму загальне формулювання шантажистської політики Російської Федерації, котра продовжує виступати з позицій сильної держави. Якою Росія вже давно не є, проте активно використовує геополітичні стереотипи, збережені рештою країн світу, і експлуатує звичні схеми дій. Отже, виступаючи проти нав'язування жорсткої політики держави індивіду, А. Давидов, проте, вітає такі дії відносно світової спільноти.

За всієї тенденційності і відірваності від реальності міркувань А. Давидова, необхідно віддати належне єдиному, мабуть, об'єктивному висновку – який повинен лягти в основу державної політики й України. А саме, ми погоджуємося з А. Давидовим, що „слід уникати проєктів, ґрунтованих на нинішньому технологічному устрої, термін окупності яких перевищує п'ятнадцять років” [3]. Це твердження абсолютно справедливе і для політичної сфери, хоч і сказано стосовно економічних процесів. Практичний же висновок з цього твердження: необхідно для кожної державної програми в економічній, політичній, соціальній сфері знаходити такі механізми, які дозволять повністю і ефективно реалізувати цю програму в зазначений термін і перейти до реалізації наступних програм, ґрунтуючись на досягненнях попередніх.

Що ж до політичної активності громадян і зміни характеру політичної діяльності з розповсюдженням ІТ, то варто відзначити дедалі більшу роль так званої „віртуальної політичної активності” – що не відображає жодних реальних політичних процесів, настроїв у суспільстві або окремих подій. Як справедливо помітив В. Шевченко (Інститут філософії РАН), „політична інформація підмінила сьогодні і реальний політичний процес, і реальну політичну дію” [4]. Внаслідок цього вся політична діяльність набуває поступово відверто маніпулятивного характеру.

Навряд чи цьому зможе протистояти зростання кількості громадян з вищою освітою – хоча Д. Песков, котрий представляє один з науково-дослідних підрозділів МЗС Росії, припускає, що „у зв'язку з поширенням вищої освіти суто маніпулятивні моделі, що девальвують значення плебісцитарної демократії нового типу, можуть і не мати успіху” [5]. Виходячи з цього, Д. Песков робить песимістичний, хоча і досить точний щодо реального стану речей висновок: „У Росії впровадження подібної системи практично означає введення освітнього і майнового цензу” [5]. Безумовно, для російського суспільства ця небезпека вельми значна. Для України такий „майновий ценз” (фінансова можливість здобути

вищу освіту, щоб протистояти політичним маніпуляціям) здається все ж явним перебільшенням – хоч би тому, що в Україні втричі менше населення, і дати вищу освіту кільком сотням тисяч громадян простіше, ніж кільком мільйонам.

Крім того, брак потужної сировинної бази стимулює економічну активність українського соціуму, оскільки ставить його в залежність від ефективності власних рішень і своєчасності їх реалізації. Те, що швидко зростає прошарок економічно активних членів суспільства, означає також збільшення кількості соціально і політично активних громадян, оскільки у них з'являється насущна необхідність захищати власні інтереси перед державою, змушувати її враховувати їх нові потреби при виробленні державної політики в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Тому Україна перебуває в стратегічно набагато вигіднішому становищі, ніж Росія, у сфері інформаційної трансформації соціальних і політичних інститутів. Крім того, майновий ценз щодо доступу до інформації і знань, до якісної освіти втрачає свою актуальність з кожним роком внаслідок об'єктивних економічних і технологічних чинників: технічні засоби доступу до інформації стають дедалі компактнішими, дешевшими, більш поширеними й інтуїтивно керованими. Останнє додатково знімає частину напруженості у сфері освітніх вимог до повноцінного громадянина епохи ІТ. У такій ситуації прилучення до можливостей ІТ стає важливим чинником полегшення і поглиблення політичної соціалізації індивіда.

Хоча це не означає, що, завдяки дедалі більшому поширенню продуктів ІТ і тому, що інтуїтивність, „дружність” інтерфейсу цих продуктів дозволила інформатизації вирватися за вузькі рамки суворо локалізованих соціальних груп – освічених городян з доходом вищим за середній і певними професійними навичками, в Україні помітно прискорюються процеси формування інформаційного суспільства. Велику роль в цьому відіграють інші чинники, зовні ніби й не пов'язані з проблемами інформатизації, розвитку і розповсюдження ІТ, поширення вищої освіти тощо. Чинники, висока значущість яких характерна для індустріального суспільства і, начебто, має втрачатися з формуванням елементів інформаційного суспільства. Проте роль цих чинників так само висока, вона досить серйозно уповільнює формування національного сегмента інформаційного суспільства в Україні.

В цілому ж на даний момент ситуація з формуванням інформаційного суспільства в Україні фактично законсервована. Пов'язано це, перш за все, з масштабними процесами соціальних трансформацій, які відбуваються в Україні з осені 2004 року і триватимуть мінімум ще два роки після парламентських виборів 2006 року. Рік до того, як устоїться новий уряд в умовах політичної реформи, і ще один нелегкий рік до розв'язання ситуації зі спадкоємністю влади в Росії (вірніше, з легітимізацією вибору населення, яке не бажає відходу В. Путіна). В

цілому невизначена ситуація з формуванням і законодавчим забезпеченням інформаційного суспільства в Україні завмерла на місці 2001 року – під час підготовки парламентських виборів 2002 року і розгортання кампанії „Україна без Кучми”. І поки остаточно не стабілізується український соціум і система влади, звернення уряду і парламенту України до питань формування інформаційного суспільства і економіки знань чекати не доводиться.

Основними рушійними силами розвитку інформаційного суспільства в Україні залишаються недержавні організації і бізнес. Що на даний момент є все ж позитивним чинником – так забезпечується гнучкість програм, що розробляються, і теоретичних основ, а також достатня орієнтованість розробок на потреби громадян і економіки знань, що зароджується.

Основна перешкода, як і раніше, – невідповідний момент. Чиновникам вже років з п'ять не до того, щоб концентруватися на питаннях формування національного сегмента інформаційного суспільства і створення відповідної нормативної бази. Проте і цей момент, з огляду на стратегічні завдання, є швидше запобіжником, ніж перешкодою. Тобто швидше позитивним чинником, ніж негативним. Якби у нинішньої політичної еліти знайшовся час і бажання просувати інформаційне суспільство в Україні, наслідки були б далекі від позитивних.

Державні діячі нинішнього покоління далекі від ІТ і не в змозі оцінити їх можливості, уявити перспективи, що відкриваються ними. Відповідно, створювана нормативна база навряд чи відповідає баченню ІТ-колами або ІТ-бізнесом України майбутнього цієї сфери і своєї ролі в ній. Така зашореність, тим більше на перших етапах формування, навряд чи бажана для інформаційного суспільства. Що, зокрема, підтвердила ситуація з останньою ІТ-ініціативою Президента В. Ющенка. У щорічному Посланні, з яким Президент виступив 9 лютого 2006 року перед Верховною Радою, він заявив про „підтримку ініціативи українських підприємців під робочою назвою „Українська Силіконова долина” [6]. Більше того, за його словами, вже підготовлено проект указу під однойменною робочою назвою, згідно з яким на базі академічних установ і університетів п'яти регіонів України планується створити міжнародні технологічні центри [7]. За інформацією, що з'явилась пізніше, проект указу має назву „Про підтримку пілотного проекту розвитку венчурного інвестування „Українські високі технології”. Однак, як повідомив міністр транспорту і зв'язку В. Бондар, проект цього указу „не проходив через Кабінет Міністрів чи інший орган виконавчої влади” [8]. Міністр припустив, що цей указ готується безпосередньо в Секретаріаті Президента.

Представники вітчизняного ІТ-бізнесу в один голос стверджують, що вперше почули про існування такої ініціативи і про плани Президента

Олексій Голобуцький

підтримати її – як і про законопроект – вже з офіційного виступу. До них ніхто не звертався з пропозицією щодо обговорення ні даної ініціативи, ні проекту указу – авторство яких також є проблемою.

Висловлюється думка, що авторство належить людям, далеким від проблем галузі ІТ, оскільки зміст знову обмежується загальними фразами і закликами. „Всі провідні ІТ-компанії були приголомшені даним указом, який ніхто не обговорював і зміст якого невідомий. Тобто, ніби всі говорили про те, що він необхідний, обговорювали на засіданнях асоціації, а він узяв сам і вийшов. Для чого він потрібен саме сьогодні, чи готова інфраструктура держави, чи підготовлена законодавчо-податкова база для такого указу, чи розуміють депутати, що від них хочуть айтішники?” – висловив загальні сумніви Е. Рубінін, директор компанії-розробника комплексних програмних рішень в галузі телекомунікацій ТОВ „Телесенс” [9]. Сумніви більш ніж обґрунтовані: „Є загальноновизнана асоціація ІТ-Україна, яка об’єднує понад два десятки найбільших ІТ-компаній країни, котрі є основними замовниками законів і указів щодо розвитку ІТ-індустрії, і якщо такі укази виходять у світ без обговорення в рамках асоціації, то ці закони не працюватимуть, а, отже, хтось хоче використовувати їх в корисливих цілях, чим може зіпсувати імідж всієї галузі. На найближчому засіданні асоціації повинно бути розглянуто звернення ІТ-спільноти до Президента України з метою припинити дію даного указу доти, доки його не обговорять його члени і не будуть вироблені рекомендації, які дійсно принесуть вигоди Україні й ІТ-бізнесу” [9].

Хто читав проект Указу, стверджує, що у його підготовці брали участь лише представники наукових кіл та голова венчурної компанії „Техінвест”. Указ передбачає здійснення лише єдиного проекту, до того ж пілотного – тоді як за даними МБРР Україна на сьогодні посідає 17 місце в світі серед експортерів ІТ-послуг і за сприятливих обставин має можливість до 2015 року піднятися до 6-ї позиції [8]. Експорт ІТ-послуг зростає на 50 % щороку. Відповідно, про „пілотні” проекти розмірковувати вже невчасно, і указ, в якому йдеться про них, лише відкине галузь назад. „Україна не може собі дозволити таку розкіш як пілотний проект”, – заявив президент Асоціації ІТ України І. Мендзєбровський. Це, вважає він, неприпустиме марнування часу і нехтування досвідом цілого професійного прошарку [8].

Політична еліта України в нинішньому її складі не готова працювати з проблемами в цій сфері – немає не тільки професійної підготовки, але й елементарної обізнаності в питанні. Одним із свідчень неготовності влади професійно і з належною увагою працювати у сфері ІТ і формування інформаційного суспільства, за влучним зауваженням, мабуть, провідного вітчизняного фахівця з питань інформаційного суспільства та інформаційних технологій С. Азарова, є те, що питання

„інформатизації” розглядаються в Комітетах Верховної Ради з науки і освіти, а також з транспорту, будівництва і зв'язку – в цьому жахливому реліктовому коктейлі індустріальних інгредієнтів епохи промислової революції XIX століття” [10].

Тобто, для держави поки існує тільки суто індустріальний підхід до „галузі зв'язку та інформатизації” – як до виробництва, що потребує звичайного правового регулювання і включення в загальну систему промислового виробництва країни. Поняття інформатизації, розвитку високих технологій тощо як елементів єдиного процесу – становлення інформаційного суспільства, переходу до нового ступеня цивілізаційного розвитку – глибоко чуже майже всій нинішній нашій політичній еліті. Для неї це не просто незнайома ідея – це нісенітниця, відірвані від дійсності розумування, перейматися якими означає просто марнувати час.

Прогнозований фахівцями прорив у питанні участі держави у формуванні інформаційного суспільства і економіки знань припаде вже на період, коли відбудеться заміна значної частини політичної еліти країни. І нові представники еліти вже належатимуть до соціальних груп, які хоча б матимуть уявлення про ІТ.

Позитивною передумовою є те, що в 2009 – 2011 роках в Україні нарешті існуватимуть практично всі умови для активної роботи з формування основ і економіки знань і інформаційного суспільства в цілому. Якщо до закінчення 2008 року українська держава буде практично повністю охоплена протистоянням все новим і новим економічним і політичним загрозам з боку РФ з її новою стратегією державного розвитку, то після виборів Президента Росії в Україні з'явиться і можливість і насущна необхідність звернутися до питань власних перспектив, а не підтримки стабільності поточної ситуації.

Так чи інакше, до 2008 року Росія відіграє всі гіпотетично можливі сценарії впливу на Україну. У нашої країни не буде іншого виходу, окрім як знайти більш-менш вдалі шляхи нейтралізації загроз, що виникатимуть. Після ж 2008 року перед державою постане необхідність знайти й реалізувати шляхи розвитку, які припускають приналежність ініціативи Україні, а не зовнішнім чинникам. А оскільки ці шляхи вже намічені глобальними трансформаційними процесами, природним вибором буде приєднання до загальних зусиль з впровадження окремих компонентів інформаційного суспільства. Отже, до 2011 року має статися головне – українська держава стане на нову колію розвитку, прийме нові перспективи цього розвитку.

Поки ж розвиток інформаційних технологій в Україні перебуває на початковому етапі, і вплив ІТ на будь-яку зі сфер життя суспільства мінімальне. Зокрема, це стосується громадянської і політичної активності громадян. Проте для України політичний аспект інформатизації вже

Олексій Голобуцький

зіграв значну роль: специфіка подій осені 2004 року багато в чому була зумовлена саме широким доступом до інформації щодо розвитку ситуації і реального стану справ. Надалі роль ІТ в політичній сфері ще збільшиться: активізується процес формування інститутів громадянського суспільства, все більше людей залучатиметься до цього процесу, все більшого поширення набуватимуть продукти ІТ.

Отже, як бачимо з наведеного аналізу існуючої ситуації з розвитком і впровадженням ІТ та окремих елементів інформаційного суспільства в Україні, головним висновком буде такий: на даний момент маємо тільки досить серйозні передумови для інформаційної трансформації, серед інших – і політичних інститутів українського суспільства. Самої ж трансформації слід чекати не раніше, ніж відбудеться зміна політичних і владних еліт країни. При цьому важливо для тих, хто спрямовуватиме процеси інформаційної трансформації суспільства, не піддатися ні інфоутопізму, ні соціальному песимізму, і не піти шляхом рішень, що здаються легкими – скопіювати чужий досвід або реалізувати чужі напрацювання у сфері формування інформаційного суспільства.

Література:

1. **Шадрин А.** Трансформация экономических и социально-политических институтов в условиях перехода к информационному обществу. <http://rvles.ieie.nsc.ru/parinov/artem1.htm>.
2. **Гуторов В. А.** Концепция киберпространства и перспективы современной демократии. http://ims98.nw.ru/cgi-bin/GET_TEZ0.exe?NUM_LINK=54.
3. **Давидов А.** О некоторых социально-политических последствиях становления сетевой структуры общества (2001). // <http://www.futura.ru/index.php3?idart=109>.
4. **Шевченко В. Н.** Политические субъекты в информационном обществе. // <http://www.novopol.ru/print105.html>.
5. **Песков Д.** Интернет как политический институт в России. // <http://www.isn.ru/public/project.doc>.
6. http://manager.net.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=708.
7. <http://it.proua.com/itanalitic/2006/02/14/134949.html>.
8. <http://www.nr2.ru/kyev/58798.html>.
9. Украинская Силиконовая Долина. Быть или не быть? // <http://it.proua.com/itanalitic/2006/02/22/151321.html>.
10. **Азаров С.** Информационное общество в Украине: будут ли услышаны парламентские слушания? // <http://www.e-ukraine.org.ua/index.php?mod=article&id=60>.